

JÓZSA SÁNDOR

A MAGYAR DIPLOMÁCIA LEHETŐSÉGEI A KÍNAI NYITÁS FOGADÁSÁBAN AZ 1970-ES ÉVEKBEN

Ez a visszapillantás a negyven évvel ezelőtti magyar-kínai kapcsolatok néhány epizódjára olyan történeti, diplomácia-történeti korszak, vagy helyesebben körkép, amely kapcsolatainkat hosszú évek óta oly sikeresen építő fiatalabb kollégáink számára már anakronisztikusnak tűnhet. A mi generációnk hatvan-egynéhány évvel ezelőtti ösztöndíjas-aspiráns éveiben 1950–1955 között Kína és a magyar-kínai kapcsolatok első virágkorukat élték. Ám akkor mégis gyakran hallhattuk azt a jövőbe mutató, jóslatnak is beillő jelmondatot, amely így hangzott: „A jövő ragyogó, a hozzávezető út azonban kanyargós.” Kínaiul ez így hangzik: „*Weilai shi guangmingde, daolu shi quzhede* 未来是光明的，道路是曲折的”. És valóban. Alig telt el néhány esztendő, Kína addigi egyenes útja máris veszélyesen kanyargóssá vált. E tekintetben persze mi sem nagyon maradtunk el Kínától. Gondoljunk csak 1956-ra, ami az én életemben sem múlt el nyomtalanul. A mi generációnk legproduktívabb életkorában túl hosszúra nyúlt a kanyargós út, ami természetesen befolyásolta szakmai és egyéni életünket, karrierünket. Rengeteg élményem fűződik ehhez az időszakhoz is.

Erről a korszakról idéznék most fel önéletrírásom kéziratának „Másodszor a Külügyben” című fejezetéből néhány részletet. Azért is választottam mai előadásom témájául ezt az időszakot, hogy a fiatal generáció az akkori és a mai feltételeket, lehetőségeket összevetve, kellőképpen értékelje azt az óriási változást, ami az utóbbi 35 évben a kínai politikában, az ország fejlődésében végbement.

E bevezető gondolat után rátérek a tárgyra. 1972 tavaszán Marjai József külügyminiszter-helyettes hívására négyéves külügyi szolgálatot vállaltam kínai szakterületen. Szakemberek kölcsönkérése egyetemektől és más intézményektől néhány évre a Külügy részéről egyébként bevett gyakorlat volt.

Ezt az ajánlatot már csak azért is elfogadtam, mert 1957 óta a Kelet-ázsiai Tanszéken tizenöt évig úgy oktattam mai kínai nyelvet, Kína új- és legújabb kori történetét, illetve a Kínai Népköztársaság fejlődésének történetét, hogy pekingi ösztöndíjas-aspiráns tanulmányaim 1955-ös befejezése után csupán egy alkalommal, 1965-ben tölthettem két hetet Kínában.

A négyéves külszolgalat vállalásával reméltem, hogy felfrissíthetem nyelvtudásomat, és az ország életébe is sikerül némi bepillantást nyernem. Mindjárt

hozzáteszem azonban, hogy az a közel négy év 1973-tól 1976-ig, amit diplomataként Pekingben töltöttem, a tízéves zűrzavar végső szakaszára, az ország teljes bezárkózására esett.

Ugyanakkor a külpolitikában Nixon amerikai elnök 1972 februári kínai látogatásával felgyorsult a nyitás a Nyugat és Japán felé, miközben Kína az úgynevezett harmadik világgal, Ázsia, Afrika, Latin-Amerika számos országával – mely világ kirobbanni vélt forradalmának vezetésére készült – már intenzív kapcsolatokat épített ki. Ennek a gyümölcsei érnek be manapság a kínaiak számára.

Az úgynevezett szocialista országok közül az önálló külpolitikát folytató három balkáni országgal, Romániával, Jugoszláviával és Albániával Peking szintén normális kapcsolatokat ápolt. A nyugati nyitással párhuzamosan Kína normalizálni kívánta minimálisra csökkent kapcsolatait azon szocialista országokkal is, melyek hűen követték, vagy kénytelenek voltak követni a szovjet Kína-politikát is.

Egyetlen kivételt képezett a Szovjetunió, mellyel nemcsak ideológiai és politikai vitákba, de egészen a súlyos fegyveres határincidensekig fajuló konfliktusba keveredett. Hadseregek álltak egymással szemben a határon. Tömören, nem babra ment a játék.

Amikor 1972 áprilisában tanácsadói kinevezéssel a Külügy kínai referatúrájára kerültem, a magyar-kínai kapcsolatok viszonylatában elég feszült helyzettel szembesültem.

Ezt a feszültséget persze már a tanszéken is jó pár éve érzékeltek. Ha például a kínai nagykövetség fogadására meghívást kaptunk, a részvételhez a dékántól engedélyt kellett kérni. Dékánunk egyébként mindig azt javasolta: „Menjete, de ne sokan.” Persze egyébként sem voltunk sokan a tanszéken. Hosszú ideig a lektorcsere is szünetelt. Anyanyelvű tanárnő egyedül Mao Shoufu, Gal-tanár úr felesége volt.

A külügynek akkor az okozott gondot, hogy a Budapesten átutazó kínai küldöttségeket, kormányküldöttségeket miként kezelje, meg hogy kapcsolataink normalizálására tett javaslataikat hogyan fogadja.

Azt a kérdést nem tanulmányoztam, hogy Kína a többi Szovjetuniótól függő szocialista ország irányába milyen kezdeményezéseket tett a kapcsolatok normalizálása tekintetében. Magyarország irányába azonban biztosan tett kezdeményező lépéseket, és remélni lehetett, hogy a válaszlépésekre a Szovjetunió ellenkezése miatt nem kell több mint egy évtizedet várni. Ilyen kezdeményezés volt például az ösztöndíjas csere felújítására tett kínai javaslat is.

Az akkori magyar vezetés a kínai kezdeményezések fogadásában valószínűleg nem volt egyöntetűen elutasító. Egyesek hajlottak volna a kapcsolatok normalizálására. Úgy tudom, közéjük tartozott Fock Jenő miniszterelnök is, míg mások a szovjet Kína-politikát követték hűségesen. Ez utóbbiak közé tar-

tozott például Pulya Frigyes külügyminiszter is, s ezt onnan tudtam, hogy a kínai referatúra berkeiben őt csak Pujao elvtársként emlegették. A *bu yao* 不要 kínai szó, annyit jelent nem akar, nem kell, vagyis a kínai kapcsolatokat nem kell normalizálni.

Akkori pekingi nagykövetségünk, Gódor Ferenc mindkét oldalról kaphatott eligazítást a követendő magatartás tekintetében, amit a sajnos már elhunyt, jó humorú Iván László, pekingi tanácsos kollégám (1983–1988 között pekingi nagykövetségünk) némi túlzással úgy jellemezett, hogy egyik lábára lakkcipőt, a másikra meg patkós csizmát húztak. Nos, Gódor nagykövet, és ezt én is igazolhatom, szívesebben járt volna lakkcipőben Kínában, ami az ő vágyainak és az én reményeimnek is (hogy ti. a magyar–kínai kapcsolatok mihamarabb normalizálódjanak) jobban megfelelt volna. Ennek azonban akkor már nem volt semmi realitása.

Bárhogyan is vélekedtek ugyanis egyes vezető magyar politikusok, Breznyev nem tűrhette, hogy a magyarok kilógnak a sorból, mivel esetleg számolhatott azzal a veszéllyel, hogy a Kína-politikában már amúgy is önálló úton járó három balkáni ország, Románia, Jugoszlávia és Albánia mellé a kínaiaknak esetleg még Magyarországot is sikerül félig-meddig becsatlakoztatni. Ezért aztán a többiek árgus szemekkel figyelték a magyar diplomácia minden mozdulatát, amit egy-egy kínai delegáció budapesti átutazása alkalmával tett.

Mindennek számomra a későbbiekben legmeggyőzőbb bizonyítéka volt, hogy első nyári szabadságom idején, 1973 nyarán kezembe adtak egy feljegyzést, amely a szovjet nagykövet Kádárnál tett látogatásáról e témában íródott. Ebből kiderült, hogy a kínaiakkal kapcsolatban óvatosságra intette Kádárt. Nem véletlen ezért, hogy amikor már bent tanácsadóskodtam a Külügyben, ha egy kínai delegáció feltűnt a magyar égbolton, és le is szálltak Ferihegyen, mert itt volt az átszálló állomás, és még valami hivatalos programot is kértek, mindnyájunkat elfogott a harctéri idegesség, mert javaslatot kellett tennünk, hogy mit csináljunk velük, ki milyen szinten fogadja őket. Ha túl alacsony szinten történik a fogadás, az nagy udvariatlanság.

Ez történt korábban Li Peng 李鹏 későbbi miniszterelnökkel, aki akkor miniszteri rangú delegáció vezetőjeként utazott át, és a magyar metróépítést kívánta tanulmányozni. Őt sikerült megsérteni azzal, hogy alacsony szinten fogadtuk. Ha pedig magas szinten fogadjuk a pekingi vendégeket, kiváltjuk a szovjet diplomácia rosszsallását. Ilyen esetekben aztán az úgynevezett hét együttműködő szocialista ország (Szovjetunió, Német Demokratikus Köztársaság [a továbbiakban NDK], Csehszlovákia, Lengyelország, Bulgária, Magyarország, Mongol Népköztársaság) valamelyik nagykövete felkereste a Külügy valamelyik magas rangú vezetőjét, sőt mint kiderült a szovjet nagykövet egyenesen Kádárt, közülük valamelyik tanácsos pedig a frissen kinevezett „tanácsadót”, mármint engem és töviről hegyire igyekezett kipuhatolni még a gondo-

latainkat is. Hogy mit mondtak a magasrangú külügyi vezetők, azt persze nem tudtuk. Nekünk kellett kitalálni, hogy mit gondolhatnak odafent. Ilyen esetekben végül is az arany középutat választottuk, hogy ti. se túl magas, se alacsony szinten ne fogadjuk az átutazó kínai kormányküldöttségeket.

Hogy aztán a kínai politikának tényleg volt-e a szocialista tábor „bomlasztani” kívánó szándéka, arra csak a további kutatások deríthetnek fényt. Vámos Péter sinológus történész szerint igenis volt. Érzésem szerint az akkori kínai politikától nem állt távol az ilyen szándék.

Hogy mindezeket a negyven évvel ezelőtti eseményeket ilyen részletekbe menően felidézem, csupán azért lehet érdekes, mert ahogy látjuk, az Európai Unió viszonylatában is ugyanúgy, az ennél néha sokkal nagyobb horderejű ügyekben is (lásd védőhálós kölcsön) adva vannak az idegfejtő, ezúttal az ország anyagi teherbírását is veszélyeztető lépések, döntések.

Talán az sem érdektelen, hogy még a pekingi kihelyezésem előtti időre esett a kínaiul kitűnően tudó, Kína-szakértő Kapica szovjet külügyminiszter-helyettes budapesti látogatása. Peking felszabadításakor, 1949-ben ő volt a Guomindang 国民党 kormányhoz akkreditált utolsó beiping-i 北平 szovjet főkonzul. A Guomindang időkben ugyanis 1928-tól Nanking (Nanjing 南京, jelentése „déli főváros”) volt a Kínai Köztársaság fővárosa, s csak az új, kommunista hatalom döntött úgy, hogy 1949-től újra Peking (Beijing 北京, jelentése „északi főváros”) lesz a Kínai Népköztársaság fővárosa. Időközben, 1928–1949 között ugyanis Peking nevét a Guomindang-kormány az északi nyugalom, békesség jelentésű Beipingre változtatta. Amikor Marjai fogadta Kapicát, engem is behívott, hogy bemutasson neki. Meglepő volt, hogy Marjai (gondolom az én 1956-os külügyes múltamra is tekintettel) milyen hosszan beszél arról, hogy 1956 után sok értékes szakembertől kellett a Külügynek megválnia, amit Kapica kénytelen volt türelmesen végighallgatni. (Az 1956-os forradalom idején ugyanis már közel egy éve kínai referensként, majd megbízott osztályvezetőként a Külügyben dolgoztam, és akkor a minisztérium Forradalmi Bizottságának tagjává választottak. A forradalom leverése után emiatt a Külügyből elbocsátottak.)

Végül is 1973 januárjában családommal együtt kiutaztunk Pekingbe. A kínai fél akkor már tudomásul vette, hogy kapcsolataink normalizálására részünkről nincs fogadókészség. Ezért aztán a minimálisra csökkent kétoldalú kapcsolatok terén alig akadt számomra teendő. Maradt a másik, fontosabb feladat, a kínai belpolitika alakulásáról a lehetőség szerint hiteles információt adni.

Ez azonban számos nehézségbe ütközött. Először is a hivatalos programokon kívül semmiféle magánkapcsolat felvételére nem volt mód. Úgy telt el a négy esztendő, hogy sem régi tanárainnal (az egyetemek zárva voltak), sem évfolyamtársaimmal, régi barátaimmal nem találkozhattam. Ilyen feltételek mellett maradt a sajtó, a rádió, a televízió, meg persze a vidéki utazások. Fon-

tos információforrás volt még az úgynevezett „klub” is. Szovjet kezdeményezésre a hét együttműködő szocialista ország kínai belpolitikával foglalkozó szakdiplomatai (közülük többen, hozzám hasonlóan, egyetemi emberek, a leningrádi, varsói, berlini egyetemről), hetenként találkoztak, és a kínai helyi és vidéki sajtóból, másfelől vidéki utazásaink során szerzett tapasztalatainkat kicserélve értékeltük a kínai belpolitikai helyzet alakulását. (A fenti találkozókra prágaiak azért nem jöttek, mert az ottani, egyébként kiváló sinológusok, az 1968-as „prágai tavasz” felszámolása miatt karanténba kerültek, illetve más foglalkozást voltak kénytelenek keresni.)

Ezek alapján írtam jelentéseimet. A későbbiekben többször tapasztaltam, hogy a Pálffy József főszerkesztésében megjelenő *Magyarország* című színvonalas politikai hetilapban szó szerint olvashattam belpolitikai jelentéseim részleteit.

A kínai külpolitikai nyitás eredményeként az egyre sűrűbben Kínába látogató államférfiak tiszteletére a súlyos rákbeteg Zhou Enlai 周恩来 miniszterelnök életének utolsó éveiben az Országos Népi Gyűlés (a kínai parlament) palotájában többszáz vendég részvételével nagyszabású díszvacsorákat rendezett. A háttérzenét egy hatalmas, kitűnő katonazenekar szolgáltatta. Ezekre a díszvacsorákra természetesen a nagykövetek is meghívást kaptak. A vendégeket Zhou Enlai fogadta, és mindenkivel kezét fogott. A nagykövet képviselőjében többször én vettem részt. E díszvacsorákon Zhou mindig beszédet mondott. E beszédekből nem maradhatott ki egy a szovjet hegemonizmust elítélő mondat. Amikor e mondat elhangzott, az „együttműködő hét szocialista ország” nagykövete, illetve képviselője (általában előzetesen egyeztetve, akkori megállapodás szerint Csehszlovákia nagykövete kezdeményezésére) tiltakozással kivonult a díszvacsoráról. Ez a kivonulás, meg kell mondanom, elég feltűnő és kellemetlen volt. Ez is velejárója volt a diplomáciai szolgálatnak. A kivonulást a jelenlévő vendégek, meg persze a tudósítók nagy figyelemmel kísérték és számolták a kivonulókat. Ha valaki kimaradt volna, abból esetleg már messzemenő következtetéseket lehetett volna levonni abban az információszegény Pekingben.

Hogy a kínai kiküldetés élménye teljes legyen, 1976 nyarán már éppen hazautazásunkhoz készülődtünk, félig már be is pakoltunk, amikor 1976. július 28-án hajnalban átéltük a borzalmas, 7,5-ös erősségű tangshani 唐山 földrengést is. Milliós város vált romhalmazzá. Akárcsak Zhou Enlai halálakor, megint ügyvivő voltam.

A diplomáciai testület képviselői (legalábbis a nyugatiak családtagjai) a földrengéstől megrettenve rögtön elutaztak Hongkongba. Mi, „szocialisták” azonban maradtunk. A sanlituni 三里屯 diplomata lakónegyed kis szellemvárossá vált. Alig lézengett néhány család ebben a jókora, katonák által őrzött, természetesen fallal körülvett lakótelepen.

Aztán szabadságáról visszajött Iván László, és átvette tőlem az ügyvivői beosztást. Megírtam utolsó jelentésemet, „válsághelyzet Kínában” végkövetkeztetéssel, azután családommal vonatra szálltunk. Szeptember 9-én, Mao halálának napján (a vonaton erről nem értesültünk) a Keleti-pályaudvaron az azóta sajnos már szintén elhunyt kedves Huszár Flórián fogadott. Köszönés helyett csak annyit mondott: „Meghalt Mao!” Ismét új korszak kezdődött Kína történelmében és az én életemben is, mivel az eredeti megállapodás szerint visszamentem a tanszékre.

Aztán ismét eltelt nyolc hosszú esztendő, és 1984-ben, amikor már Galla Endre volt a tanszékvezető, ő Csongor Barnabást és engem javasolt az évtizedek után tanszékünknek először juttatott 3–3 hónapos tanulmányútra. Csongor Barnabás 61, de már én is 56 éves voltam akkor, és harminc évvel az ösztöndíjas évek után, végre újra szabadon, kötetlenül találkozhattam régi tanárainkkal, évfolyamtársaimmal, barátaimmal. És amilyen barátsággal, szeretettel fogadtak családi körben is, az felejthetetlen.

És akkor, a Peking Egyetem menzáján, a kedves kis kukta mondta nekem, hogy mennyire tiszteli és csodálja az öreg, puritán magyar professzort, *lao jiaoshou* 老教授, aki mindig csak híg rizskását, *xifan* 稀飯 reggelizik. És én tudom, azért spórolt annyira Csongor tanár úr, hogy a szűkös hazai ellátmányból minél több könyvet tudjon hazahozni. Ilyen ember Csongor tanár úr, akit a mai, ünnepélyes alkalommal is sok szeretettel köszöntök. Sokáig éljen erőben, egészségben!

És végül szívből kívánok tanszékünk és a Távolségi Intézet tanárainak, hallgatóinak és külön a most megalakult pekingi Magyar Kulturális Intézet igazgatójának, Buslig Szonjának (aki már általános iskolás kislány korában járt a TIT, vagyis a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat keretében szervezett kínai nyelvtanfolyamomra) a magyar-kínai kapcsolatok második virágkorának reményeink szerint nyílegyenes, kikövezett útján további sok sikert.